

УДК 94(477.46)«1906/1919»:070(09)
DOI: 10.31651/2413-8142-2019-22-52-56

Т. В. Кузнець

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>

ВПРОВАДЖЕННЯ СТОЛИПІНСЬКОЇ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ НА УМАНЩИНІ У ВИСВІТЛЕННІ ГАЗЕТИ «КИЄВЛЯНИН»

У статті систематизовано публікації губернської газети «Киевлянин» стосовно проведення землевпорядних робіт на території Уманського повіту у 1908-1910 роках. Це дає можливість ознайомитись із сучасною реформі оцінкою її впровадження. Наведені матеріали засвідчують, що оцінка здійснення Столипінської аграрної реформи еволюціонувала від пафосної до помірковано-критичної.

Ключові слова: Уманський повіт, «Киевлянин», хутір, відруб, землевпорядні роботи, Селянський банк, Уманська повітова землевпорядна комісія, громадське землеволодіння.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає у тому, що в сучасних умовах пошуку оптимальної моделі аграрних перетворень, протилежних поглядів на них і поляричних оцінок у суспільстві питання продажу землі, створення банку та ринку землі важливим є переосмислення досвіду аграрних реформ у минулому. Однією з таких реформ, на яку покладалися великі надії і яка не принесла селянам очікуваних результатів, була Столипінська аграрна реформа 1906-1916 рр.

Упровадження її на українських землях, особливості реалізації на Лівобережній, Степовій (Південній) та Правобережній Україні уже неодноразово ставали предметом дослідження. На основі архівних матеріалів, економічної та соціальної статистики, спеціалізованих періодичних видань вітчизняні історики досконало вивчили основні події, особливості та наслідки Столипінської аграрної реформи. Однак нами виявлені матеріали, які ще не введені до наукового обігу і представляють інтерес з точки зору оцінок сучасниками впровадження реформи. Це публікації про землевпорядні роботи в Уманському повіті київської губернської газети «Киевлянин», яка була помірковано-ліберального спрямування, виходила у 1864-1919 рр., з 1890 р. – майже п'ятитисячним тиражем і поширювалася на весь Південно-Західний Край імперії. Поміщені на її шпальтах публікації пояснюють, чому Уманський повіт був лідером із темпів проведення землевпорядних робіт і які це мало наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Столипінської аграрної реформи не втрачає актуальності, і як зазначає О. Михайлюк [1, 25], історіографія реформи надзвичайно велика. «Звернення до столипінського досвіду виступає в якості свого роду обґрунтування та виправдання сучасних перетворень у сільському господарстві чи, навпаки, їхнього неприйняття. Полеміка навколо столипінської реформи настільки політизована, що в наші дні ставлення до неї стало ледве не питанням віри: її чи приймають, чи відкидають» [1, 26].

Продовжуючи думку дослідника, зазначимо, що такі неоднозначні оцінки реформи зародилися ще у роки її впровадження.

Надбанням вітчизняної історичної науки є аналіз новітньої історіографії аграрної реформи в Україні В. Гоцуляка [2], дослідження Ю. Присяжнюком ментальності українського селянства в умовах проведення столипінських перетворень [3], висвітлення проблем державного кредитування господарств в роки столипінської реформи П. Коріненком та В. Терещенком [4], з'ясування економічних наслідків Столипінської аграрної реформи І. Власюком [5]. Джерельною базою наукової розробки зазначених питань були архівні документи та статистичні відомості про впровадження реформи у широких територіальних межах.

Фрагмент із звіту київського губернатора про землевпорядні роботи в Уманському повіті у 1907 р. використано відомим науковцем О. Реєнтом у фундаментальній статті «Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки» [6]. Коментуючи високі темпи виходу селян із громади, історик пояснює успіх землевпорядкування в повіті тим, що нові ділянки нарізалися з куплених Селянським банком земель. До впровадження Столипінської аграрної реформи на Уманщині зверталась і В. Сокирська, але джерельну базу її дослідження склали архівні матеріали та дослідження Г. Храбана [7].

Як показали ці та інші дослідження впровадження Столипінської аграрної реформи на українських землях, досить інформативна джерельна база з архівних документів та статистичних матеріалів зумовила ситуацію, коли періодичні видання початку ХХ ст. як джерела вивчення аграрних перетворень опинилися поза полем спеціальної дослідницької уваги.

Метою наукової розвідки є вивчення публікацій губернської газети «Киевлянин» 1906-1919 рр. стосовно впровадження Столипінської аграрної реформи в Уманському повіті.

Виклад основного матеріалу. Уманський повіт серед дванадцяти повітів Київської губернії був другим за кількістю населення та третім за величиною площею. У період існування військових поселень 39 сіл повіту перебували у військовому відомстві, а після ліквідації поселень у 1857 р. вони стали державними з громадським землеволодінням. Саме на цих землях у період столипінських аграрних перетворень активно проводилися землевпорядні роботи.

Губернська газета «Киевлянин» виходила у 1864-1919 рр. і була визнана однією з найвпливовіших у Південно-Західному Краї імперії. До 1879 р. вона виходила тричі на тиждень, а потім щодня за винятком кількох періодів, пов'язаних з подіями Української революції 1917-1921 рр. З 1890 р. її тираж нараховував до 50 тис. примірників і вона стала однією з найчитаніших газет у державі. Упродовж 1908-1910 рр. на шпальтах «Киевлянина» опубліковано більше десяти матеріалів та повідомлень про землевпорядні роботи на території Уманського повіту та їх оцінка.

Старт Столипінській аграрній реформі дав указ від 9 листопада 1906 р. «Про доповнення деяких постанов діючих законів, які стосуються селянського землеволодіння та землекористування». Цей та інші законодавчі акти надавали селянам право закріпити свій земельний наділ у приватну власність і поселитися

на хутір або відруб. Порядок впровадження реформи і проведення землевпорядкувальних робіт визначався законом від 29 травня 1911 р., але уже після видання указу 1906 р. почалося створення хуторів.

Діяльність уманської землевпорядкувальної комісії досить детально висвітлено губернською газетою «Киевлянин». З її повідомлень про відмежування землі під хутори відомо, що Уманський повіт був лідером у цій справі у Київській губернії, але за пафосними рядками газетних публікацій 1908-1909 рр., у 1910 р. з'явилися реальні оцінки недоліків у запровадженні аграрної реформи.

Запровадження хутірських господарств в Уманському повіті розпочалося з того, що у 1907 р. Селянський банк викупив помістя барона Корфа загальною площею більше двох тис. дес. землі. Угіддя були поділені на окремі ділянки і розпродані селянам для влаштування хуторів. Банк безкоштовно передав Уманському земству 15 дес. землі й 1500 руб. для облаштування показового дослідного поля для хуторян і для відкриття складу сільськогосподарського реманенту та заснування школи. До того ж, міністерство землеробства виділило земству позикою 15 тис. рублів із виплатою на 15 років із тим, щоб перших 5 років земство не сплачувало відсотки за виділені кошти. Ці гроші земству були надані для розвитку хутірського господарства.

«Киевлянин» від 26 січня 1908 р. повідомляв, що землевпорядною комісією Синицьке помістя Корфа поділене на 455 хуторів. З весни 1908 року більше 200 хуторян мають розпочати зведення господарських будівель на своїх ділянках. «В настоящее время уже произведен отпуск казенного леса на первоначальное обустройство построек, на многих участках происходит заготовка глины для будущих построек, на днях будет протоплено к кошке колодцев и другим работам» [8, 4]. Певні труднощі для хуторян зумовлювалися недородом озимини в минулому році й песимістичними прогнозами на урожай у поточному році, що зумовлювало дефіцит соломи для покрівлі будівель. З огляду на це, землевпорядна комісія вирішила порушити клопотання перед Київською губернською управою у справах земського господарства про будівництво на землях земства тимчасового черепичного заводу для завчасної заготовки покрівельного матеріалу.

Та уже в черні 1908 р. кореспондент «Киевлянина» озвучив серйозне питання: «Насколько можно надеяться, что производимый теперь опыт окажется удачен и послужит на пользу не только вновь созданным хуторьям, но и окрестному крестьянскому населению?» [9, 4]. Такі питання зумовлювалися думками про те, що насаджувані хутори суттєво різнилися від давно існуючих, створених самим населенням. Зазвичай хутори засновувались у зручній для проживання місцевості: біля річки чи іншої водойми з сінокісними угіддями, площа землі під хутором була 10-15 дес., а то й більше, оскільки на меншій ділянці землі створити рентабельне господарство неможливо. До того ж традиційний хутір мав чималу ділянку присадибної землі для розміщення підростаючого покоління. Натомість новостворювані хутори були зовсім іншого типу.

Земельні угіддя колишнього поміщицького помістя «Синиця» були поділені на квадрати різної величини, площею не більше 5 дес., без урахування

наявності води на ділянці землі. Природні джерела води передбачалося компенсувати криницями. Вести трипільну сівозміну на хуторі в 5 дес. було дуже проблематично навіть з огляду на те, що частина землі мала бути виділена для випасу худоби. Тому для новоявлених хуторян порядок землекористування мав бути змінений, чому сприяти мало дослідне поле. Однак досвіду ведення хутірського господарства на 5 дес. землі не було і організатори дослідного поля давати порад не могли. Було лише зрозуміло, що на маленьких площах хуторів потрібно було переходити від пасовищної до стійлової системи утримання худоби, але тоді поставало питання про вирощування кормів. Земство не було готове ні дати практичні поради новим хуторянам щодо організації їх землекористування, ні показати на своєму дослідному полі приклад сівозміни.

Результати впровадження реформи уже потрібно було демонструвати. З цією метою 14 серпня 1908 р. до Умані та Уманського повіту прибув начальник Південно-Західного Краю імперії генерал В. Сухомлінов. В Умані генерал-губернатор оглянув розквартировані війська, а потім у супроводі керуючого канцелярією д. ст. радника Неверова, повітового предводителя дворянства графа Ігнат'єва, члена київської губернської землевпорядкувальної комісії Мельника, члена аналогічної повітової комісії В. Максимчика і повітового справника Котляревського оглянув новостворені селянські хутори. Йому доповіли, що на землях Синицького помістя площею 2 250 дес., які прилягали до сіл Синиця, Кузьмина Гребля і Осітна, виділено 525 ділянок, 420 з яких відведено під хутори для селян із навколишніх сіл. На той час на хутори виселилося 162 двори, а у наступному році передбачалося заселення усіх інших [10, 4]. Затримка з переселенням інших хуторян високої інспекції пояснювалася тим, що частина Синицького помістя в 860 дес. перебувала в оренді й орендарі її повернуть після збору урожаю. Три хутірних ділянки були передані Уманському земству, яке мало влаштувати зразковий хутір, зразкове поле, склад сільськогосподарського реманенту та двокласну школу.

Генерал-губернатор об'їхав хутори, що називалися «1-і Синицькі, 1, 2, 3 Кузьминські і Максимівський» (від назв навколишніх сіл – авт.), і залишився задоволений синицьким полем, на якому було зведено до ста осель хуторян. Правда, деякі з них ще стояли без покрівлі, але більшість покритих мала металевий дах. На усіх хутірних ділянках були викопані криниці, 76 з яких – за кошти землевпорядної комісії. З бесід із хуторянами стало відомо, що не всі вони мають сільськогосподарський реманент, тому користуються прокатним складом, що відкритий Київським губернським комітетом у справах земського господарства в селі Кузьмина Гребля Уманського повіту. На синицькі хутори земство відкомандирувало агронома-інструктора, який допомагав новим хуторянам закласти господарство. Член повітової землевпорядкувальної комісії доповідав, що 124-м переселенцям на хутори видано грошової допомоги 9730 руб. і ще 2000 руб. буде видано 26 особам [10, 4].

Високому гостю доповідали, що в Уманському повіті ліквідується ще одне поміщицьке господарство – Покотилівське. Його земельні угіддя

площею 820 дес. планується поділити на 130 хуторів і 20 відрубів. Із тамтешніх покотилівських селян на ці ділянки записалося 36 осіб, а інші – з навколишніх сіл. Фактичне влаштування нових хуторів було заплановане на 1909 р. Губернська газета писала, що «Уманський уезд вообще в деле землеустройства крестьян занимает первенствующее место в губернии» [10, 4]. З огляду на те, що на території повіту були села з громадівським землекористуванням і селяни-громадівці подали мировим посередникам заяви про побажання закріпити за собою володіння земельними ділянками, що передбачено законом від 9 листопада 1906 р., то з метою оперативного розгляду і задоволення таких заяв в Уманський повіт були командировані з інших повітів шість мирових посередників. Завдячуючи цьому, вдалося довести селянам вигідність переходу від громадівського до подвірного землеволодіння і більшість селянських товариств уклала необхідні присуди, які були розглянуті та затвержені з'їздом мирових посередників. Усі документи були передані в землевпорядну комісію, яка розпочала здійснювати новий розподіл землі у двадцяти населених пунктах Уманського повіту.

Члену Уманської повітової землевпорядної комісії В. Максимчику вдалося переконати селян у перспективності створення відрубних та хутірських господарств. У с. Папуженці землемірні роботи були закінчені у 1907 р., а у 1908 р. під наглядом повітової землевпорядної комісії розподіл общинної землі проводився сорок одним землеміром. Землемірні роботи, за твердженням В. Максимчика, мали бути завершені у таких селах повіту: Війтівка, Степківка, Доброводи, Танське, Тогровиця, Шаулиха, Аполянка, Онуфріївка, Босівка, Веселий Кут, Чеснопіль, Кинашівка та передмістя Умані. При виділенні селянам відрубів із громадівської землі землеміри мали технічні труднощі: потрібно було точно виміряти селянські левади, часто неправильної форми, аби точно визначити площу відрубу. До того ж, потрібно було вирішити питання про обмін деяких селянських ділянок на лісні казенні ділянки, що давало можливість уникнути «чрезполосности земель казенных и крестьянских» [10, 4].

У липні 1909 р. стан справ в Уманському повіті інспектував Начальник Південно-Західного Краю генерал-ад'ютант Д. Трепов. Його ознайомили з проведенням межових робіт із влаштування відрубів та хуторів у селі Паланка. Землевпорядні роботи там були складними з огляду на те, що потрібно було відмежувати близько 2 тис. садиб та левад селян Паланки, здійснити обмін частини селянської землі на таку ж частину казенної, яка належала лісовому відомству. Високопосадовець оглянув межові роботи землемірів Гілевського та Дуліна і залишився ними задоволений [11, 3]. 30 серпня 1909 р. відрубні господарства селян Синиці та Кузьминської Греблі оглядав київський губернатор камергер О. Гірс [12, 4]. Роботу землевпорядкувальної комісії Уманського повіту представив високопосадовцю В. Максимчик.

Показні успіхи розмежування громадівських земель в Уманському повіті на відрубні та хутірні експонувалися на першій сільськогосподарській кустарній і промисловій виставці, що проходила в приватному парку Умані «Шато-де-флер» 26 серпня – 3 вересня 1910 р. Селянське господарство та форми

сприяння йому земства на виставці були виділені в окремий відділ і розміщені в павільйоні, стіни та покрівля якого копіювали селянську хату. У цьому відділі демонструвалися результати роботи землевпорядних органів Київської губернії. Кореспондент газети «Киевлянин» писав, що головний інтерес землевпорядного відділу виставки викликає велика колекція карт розверстки земель. «Вот перед нами одна из таких карт: узкими цветными полосками обозначены на ней земли отдельных хозяев до разверстания. Красные и зеленые полосы разбросаны по всей карте – так разбросана земля каждого хозяина при чрезполосицы. Но вот карта той же земли после разверстания. Полоски исчезли. Земля порезана большими округленными участками. Это земля тех же хозяев, но сведенная к одному месту, разверстания на «отруба». На других картах земля сведена не в один, а в два, три куска по роду угодий. Местами на отрубках разставили черные квадратики – это нанесены усадьбы вышедших на хутора» [13, 3]. З карт було видно, що більша частина населення після розверстки земель залишилася в селах, а лише менша вийшла на поля. Демонструвалися на виставці й різноманітні землемірні пристрої, і фото будівель нових хуторян, і зразки хліба.

Водночас експонати того ж відділу Уманської виставки давали привід для критичних оцінок успіхів. Це, зокрема, карта Київської губернії, на якій трьома кольорами були відзначені надільні землі, що були розверстані у 1907-1909 рр. Географія розверстки багато про що говорила. Виразно вирізнявся Уманський повіт, на території якого розверстано землі 40 поселень. Землевпорядна комісія ліквідувала громадівське володіння, що було запроваджене на казенній землях колишніх військових поселень, і супутньо ліквідувала черезсмужя. Після Уманського повіту значні площі розверстаних земель були в Радомишльському, Васильківському, Київському та Черкаському повітах. Поряд були відзначені території повітів – Чигиринський, Бердичівський, Липовецький, Сквирський, – на яких роботи з розверстки земель не починалися. Виникало питання про діяльність створених 1907 р. землевпорядних комісій цих повітів.

Представленою у розділі експонатів землевпорядних комісій була і діяльність Київського відділення Селянського банку. Це були карти хуторів, осушених боліт, викопаних на хуторах криниць і навіть фото тих клієнтів банку, які вийшли на хутори. Відвідувач Уманської виставки зазначав, що хоч і є палким прихильником справи землевпорядкування, «...но эти картинки Крестьянского банка произвели на нас самое жалкое впечатление» [13, 3].

Експонувалися на виставці й цифрові унаочнення з діяльності банку, які показували, що Київським відділенням «очень не остроумно скуплена масса земли; продажа ее крестьянам идет туго; продавать приходится на невыгодных и для себя, и для крестьян условиях; недоимки крестьян растут. В 1907 г. они составляли уже 68 тыс. руб., в 1908 г. – 91 тыс. руб., в 1909 году – дошли до 180 тыс. руб. и лишь превосходный урожай прошлого года понизил их до 92 тыс. руб.» [13, 3].

Практика ліквідації громадівського землеволодіння була закріплена законом від 14 червня 1910 р., який надавав право кожному селянинові закріпити свій земельний наділ у приватну власність і поселитись на

хутір або відруб. Порядок здійснення землевпорядних робіт визначався ще одним законом від 29 травня 1911 р., яким завадався остаточний удар громадівському землеволодінню. З точки зору нового законодавства про проведення землевпорядних робіт, не так однозначно позитивно оцінювалась практика створення хуторів та відрубів в Уманському повіті у 1907-1909 рр.

З долею іронії оцінював «зразковість» Уманського повіту щодо проведення землевпорядних робіт кореспондент «Киевлянина» у листопаді 1910 р. Маючи на увазі наявність в Уманському повіті багатьох сіл із громадівським землеволодінням, а це були колишні військові поселення, він зазначав, що «...восхвалители этого движения совершенно не считались с тем, что общинный островок сплошь подворной Киевской губернии был явлением совершенно искусственным, случайным и при первом, даже ничтожном толчке должен был развалиться. Между тем подворное стремление уманских общинников было приписано необычайному искусству местных деятелей, которые вместе с Уманским уездом и попали в образцы для всей остальной России» [14, 4]. Як згодом виявилось, форсовані темпи розмежування земель залишали не з'ясованими чимало питань, вирішення яких могло мати непередбачувані наслідки. Одним із таких називалося те, що, прагнучи створити «бумажний успех», землеміри у деяких селах ставили межові знаки з державним гербом, не маючи на це ніякого законного права. І коли губернська інстанція наказала такі межові знаки зняти, то за умови правової неграмотності селян, наявності в Умані адвокатського єврейського пролетаріату, готового використати кожну причину для смуту серед селян, невдоволення частини селян новими порядками, це могло мати серйозні наслідки. Ця справа, за словами кореспондента губернської газети, вимагала виваженості і такту. «Я даже затрудняюсь себе представить, – писав він, – какого огромного количества такта и наблюдательности нужно для того, что бы в нашем деревенском море не разыгралась буря, а между тем настоячивые слухи твердят, что именно такта в нашем землеустроительном домашнем обиходе ужасно мало» [14, 4].

Під час проведеної у 1910 р. ревізії виявилось, що за блискучим фасадом швидких темпів землевпорядкування в Уманському повіті мали місце деякі негативні явища. «Киевлянин» повідомляв: «Так, обнаружено, что в некоторых селах, при переводе крестьян на отруба, почти совершенно не соблюдались требования закона. В других селениях, при таком же переводе, практиковались приемы, допущение которых не могло оправдываться важностью дела» [15, 4]. Усе це викликало хвилювання серед селян Уманського повіту, під час яких нищилися казенне майно, висловлювалися погрози селян посадовим особам, що стало причиною численних арештів серед уманського селянства.

Висновки. Отже, виявлені в газеті «Киевлянин» публікації про впровадження столипінських аграрних перетворень в Уманському повіті дають підстави стверджувати про особливості землевпорядних робіт на його території. Швидкі темпи розверстання землі на хутори і відруби були зумовлені тим, що створення хуторів розпочалося на куплених Селянським банком

землях (помістя Синиця і Покотилова), а також тим, що селяни майже сорока казенних сіл (колишніх військових поселень) володіли землею на громадівському праві й прагнули закріпити землю у приватну власність. З газетних повідомлень видно, що розверстка землі на території повіту викликала зацікавлення державних високопосадовців, які природне бажання селян закріпити за собою землю підносили як успішну діяльність повітової землевпорядної комісії.

«Киевлянин» як газета помірковано-ліберального спрямування з великою долею об'єктивності висвітлювала землевпорядні роботи в Уманському повіті. В інформації про створення нових хуторів під сумнів ставилась ефективність такого господарства на маленькій ділянці землі без природних джерел води, у повідомленнях про огляд розверстки землі трьома високопосадовцями та демонстрації її результатів на виставці 1910 р. звучать іронічні нотки стосовно передчасності замилювання успіхами, жалюгідним назване враження від представлених на виставці експонатів відділення Селянського банку. Далі ще більше, у 1910 р. газета вже відкрито писала про те, що подвірне прагнення уманських селян-громадівців приписувалося мистецтву діяльності місцевих діячів, а за паперовим успіхом ховалися проблеми, які зумовлювали масові хвилювання селян.

Вивчення та переосмислення досвіду столипінських аграрних перетворень перспективним визначає комплексне дослідження газети «Киевлянин» за 1906-1919 р. як джерела вивчення впровадження Столипінської аграрної реформи на українських землях.

Список використаної літератури та джерел:

1. Михайлюк О. Столипінська аграрна реформа в контексті процесів розселення сільського господарства на теренах Російської імперії. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 25-29.
2. Гоцуляк В. Новітня історіографія столипінської аграрної реформи в Україні. *Український селянин*. 2004. Вип. 8. С. 73-76.
3. Присяжнюк Ю. Ментальні «почування» українського селянства в умовах проведення Столипінської аграрної реформи. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 22-25.
4. Коріненко П., Терещенко В. Проблеми державного кредитного забезпечення поміщицьких та селянських господарств в роки Столипінської аграрної реформи. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 29-32.
5. Власюк І. Економічні наслідки Столипінської аграрної реформи на Правобережній Україні (1906-1914 рр.). *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 32-35.
6. Реєнт О. Столипінська аграрна реформа: основні події, періодизація, особливості, наслідки. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 6-16.
7. Сокирська В. Особливості впровадження Столипінської аграрної реформи на Уманщині в дослідженнях Г. Ю. Храбана. *Український селянин*. 2006. Вип. 10. С. 20-22.
8. Г. Умань. *Киевлянин*. 1908. № 26. С. 4.
9. Уманский у. *Киевлянин*. 1908. № 177. С. 4.
10. Поездка в г. Умань и Уманский уезд Начальника Юго-Западного Края, генерала-от-кавалерии В. П. Сухомлинова. *Киевлянин*. 1908. № 226. С. 4.
11. Уманский у. *Киевлянин*. 1909. № 196. С. 3.
12. Умань. *Киевлянин*. 1909. № 249. С. 4.
13. С Уманской выставки. *Киевлянин*. 1910. № 241. С. 3.
14. Уманский у. *Киевлянин*. 1910. № 304. С. 4.
15. Ревизия землеустройства в Уманском уезде. *Киевлянин*. 1910. № 325. С. 4.

References:

1. Mykhailiuk, O. (2006) Stolypinska ahrarna reforma v konteksti protsesiv rozselennia silskoho hospodarstva na terenakh Rosiiskoi imperii [Stolypinska agrarian reform is in the context of processes of settling apart of agriculture on the walks of life of the Russian empire]. *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 10, pp. 25-29. (in Ukr.).
2. Hatsuliak, V. (2004) Novitnia istoriografii stolypinskoj ahrarnoi reformy v Ukraini [The newest historiography of stolypinskoj agrarian reform is in Ukraine] *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 8, pp. 73-76. (in Ukr.).
3. Prysiazhniuk, Yu. (2006) Mentalni «pochuvannia» ukrainskoho selianstva v umovakh provedennia Stolypinskoj ahrarnoi reform [Mental «feeling» of the Ukrainian peasantry in the conditions of leadthrough of Stolypinskoj agrarian reform], *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 10, pp. 22-25. (in Ukr.).
4. Kornienko, P. (2006) Problemy derzhavnoho kredytnoho zabezpechennia pomishchyt'skykh ta selianskykh hospodarstv v roky Stolypinskoj ahrarnoi reform [Problems of the state credit providing of squire and peasant economies are in the years of Stolypinskoj agrarian reform], *Ukrainskyi selianyn*, vol. 10, pp. 29-32. (in Ukr.).
5. Vlasiuk, I. (2006) Ekonomichni naslidky Stolypinskoj ahrarnoi reformy na Pravoberezhnii Ukraini (1906-1914 rr.) [Economic consequences of Stolypinskoj agrarian reform are on Right-bank Ukraine (1906-1914)], *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 10, pp. 32-35. (in Ukr.).
6. Reient, O. (2006) Stolypinska ahrarna reforma: osnovni podii, periodyzatsiia, osoblyvosti, naslidky [Stolypinska agrarian reform: basic events, division into periods, features, consequences], *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 10, pp. 6-16. (in Ukr.).
7. Sokyr'ska, V. (2006) Osoblyvosti vprovadzhennia Stolypinskoj ahrarnoi reformy na Umanshchyni v doslidzhenniakh H. Yu. Khrabana [Features of introduction of Stolypinskoj agrarian reform are on Umanshchyni in researches of G. Yu. khrabana], *Ukrainskyi Selianyn*, vol. 10, pp. 20-22. (in Ukr.).
8. Kievlianin (1908) *H. Uman* [G. Uman], Kievlianin, vol. 26, pp. 4. (in Russ.).
9. Kievlianin (1908) *Umanskyi u.* [Umansky in.], Kievlianin, vol. 177, pp. 4. (in Russ.).
10. Kievlianin (1908) *Poezdka v h. Uman y Umanskyi uezd Nachalnyka Yuho-Zapadnogo Kraia, henerala-ot-kavaleryi V. P. Sukhomlynova Kyevliany* [Poezdka in a gramme. Uman of I of Umanskyi of uezd Chief Yugo-zapadnogo Kraia, general-ot-kavaleryi V. P. Sukhomlynova Kievlyanin], Kievlianin, vol. 226, pp. 4. (in Russ.).
11. Kievlianin (1909) *Umanskyi u.* [Umansky in.], Kievlianin, vol. 196, pp. 3. (in Russ.).
12. Kievlianin (1909) *Uman* [Uman], Kievlianin, vol. 249, pp. 4. (in Russ.).
13. Kievlianin (1910) *S Umanskoj vystavky* [S Umanskoj vystavki], Kievlianin, vol. 241, pp. 3. (in Russ.).
14. Kievlianin (1910) *Umanskyi u.* [Umansky in.], Kievlianin, vol. 304, pp. 4. (in Russ.).
15. Kievlianin (1910) *Revyzyia zemleustroistva v Umanskom uезде* [A revision of organization of the use of land is in the Umanskom district], Kievlianin, vol. 325, pp. 4. (in Russ.).

T. Kuznets

IMPLEMENTATION OF STOLYPIN AGRARIAN REFORM IN UMAN REGION REPRESENTED IN THE NEWSPAPER "KIEVLIANIN"

Introduction. P. Stolypin's agrarian reform envisaged the creation of new peasant farms by the destruction of communal form of land tenure. The peasants were given the right to leave the community, to have their own land and build hamlet farms. In Uman district of Kyiv province the allocation of land for farms

began in 1907 and it was a quickly process. Baron Coff's estates were the first to be divided into farms as they were purchased by the Peasant Bank. Then the communal lands of forty state villages were also distributed for hamlet farms to be built. The process of land division and farms' construction were highlighted in the newspaper "Kievlianin (Kyiv Resident)"

The purpose of the study was to systematize the publications on land management in Uman district as it was represented by the provincial newspaper "Kievlianin", in order to clarify those days' evaluation of this process and to introduce new historical sources into the scientific circulation.

The results of the newspaper "Kievlianin" being investigated demonstrated that there were more than 10 publications about Stolypin agrarian transformations on the territory of Uman district. Their analysis showed that the newspaper objectively presented the transformation in the system of peasant land tenure.

The originality of the research results can be seen in the fact that for the first time the publications of the newspaper "Kievlianin" became a source for investigating land management works in Uman region during Stolypin agrarian reform.

The article presents the **conclusions** that the newspaper "Kievlianin" displayed the peculiarities of Stolypin reform in Uman district, i.e. a swift rate of land management works. Uman district was shown to be representative one, but it was not the achievement of the district authorities and the land commission. The reason was that the territory of the district had forty state villages with communal form of land tenure and the peasants wanted to have them as private property. Farms began on the land bought by the Peasant Bank. The liberal newspaper "Kievlianin" depicted agrarian transformations in Uman region with a great deal of objectivity.

A comprehensive study of the newspaper "Kievlianin" of 1906-1919 is stated to be important as it is a valuable source for researching the implementation of Stolypin agrarian reform in Ukraine.

Key words: Uman district, "Kievlianin (Kyiv Resident)", hamlet, tract of land, land management works, the Peasant Bank, Uman Land Management Commission, community tenure.

УДК 39(477.4):058.244:Чикаленко

DOI: 10.31651/2413-8142-2019-22-56-61

Ю. П. Присяжнюк

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8324-4681>

УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО ПІВДНЯ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТ ЕТНОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ (НА МАТЕРІАЛАХ СПОГАДІВ Є. ЧИКАЛЕНКА)

Статтю присвячено окремим аспектам етнографічних поглядів Є. Чикаленка на українське селянство Півдня України, як вони репрезентовані в його «Спогадах». Основну увагу звернуто на поширення серед селян регіону шкідливого для їхнього здоров'я та повсякдення вживання алкогольних напоїв, одночасно на